

adásként csodáltunk és csodálunk, s aminek kötelességünk nyomát adni, amikor most fiúi ragaszkodással és tanítványi tisztelettel üdvözlésedre Eléd járulunk. Aki senkitől utól nem ért kritikai elmeélel tudtad idézni vagy cáfolni az osztrák Ungert és a nagytekintélyű kommentátort: Krainzot; aki borotvaéles analízissel szedted izeire a német BGB. számos rendelkezését; aki a német pénzjogteoretikusokkal legyőzhetetlen ellenérveket szegeztél szembe és döntötted halomra pénzelméleteiket; aki ma is egyedülálló otthonossággal jársz az angol ingatlanjog sejtelmes ösvényein; akinek csak akarnia kellett volna és kellene, s egy csapással a külföld tudományos életében első lehetne az elsők között: hosszú és tüneményes pályád során egy sor írásod külföldre nem jutott, egy szavad idegen fül számára nem volt, s létedről és nagyságodról Szent István birodalmának határain túl csak hived és tisztelőd nagyszámú seregének közlései útján jutott hír, akik nem tudták megállani, hogy egy-egy alkalommal ki ne vigyék a nagy világba bölcseséged és messzire kimağasló egyéniséged evangéliumát.

Amikor most szeretetteljes hódolat¹ közzöntünk Téged, Mesterünk, könnytelt szemmel kérjük a Mindenhátót: hagyja meg nekünk az emberi kor legvéső határáig Tanítónkat, hogy bölcs szavával, istenfélő életével, nemes példájával tovább hirdethesse nekünk azt, aminek oly páratlan művésze és interpretátora és ami a jog lényege volt és marad mindenkoron: *artem aequi et boni*.

Grosschmid Jogszabálytana.

Irta: dr. Almási Antal, a m. kir. Kúria bírása, egyetemi rk. tanár.

1. Grosschmid élete munkájának óriási méretei a Fejezeteken kívül talán a Jogszabálytanában tűnnek leginkább szembe. Már az utóbbinak a terjedelme is szintén majdnem lesújtó. Mit szóljunk ugyanis a magyar magánjog oly általános részéhez, amelynek már a bevezető tanai is közel ezer nyomtatott oldalon ontják a szellemi kincsek kifogyhatatlan tárházát?

Ha a munka ily arányokban fejeződnék be, akkor a magyar jogi irodalom tizezer oldalas megbecsülhetetlen tartalmu remekművel gazdagodnék.

Hatalmas ennek a rendkívüli jelentőségü műnek merőben egyéni és genialis tárgyalási rendje, módja és iránya egyaránt. Grosschmid végtelen mondatai sehol sem szüggérálják annyira felejthetetlen tartalmukat az olvasó lel-

kébe, mint a Jogszabálytanban. Sok érve és gondolatsora közel négy évtizeden keresztül is még ma is a fülemben cseng. És újra meg újra ismételt átolvasásuk mindig jobban és jobban szítja és lobogtatja azt a szeretetet, amelyet első hallásuk a magyar magánjognak Grossschmid véste tartalma és tárgyalási módja iránt a kezdő joghallgatóban felkeltett.

És nem is csupán a mű maga az, amely ekként megragad, de főleg az író nagy egyénisége, amelyet minden egyes szava mögött sejtünk. A Jogszabálytanban Grossschmid nem az érett jogászhoz szól, de a kezdőhöz. Folyton elébünk tűnik az a bölcs, félig jóakaró, félig szánakozó törekvős, hogy a lehetetlent megkísérelje, hogy eleget tegyen az ifjúság ama naiv hitének, hogy *a magyar magánjogot, hogy ezt, a Grossschmid-féle magyar magánjogot meg lehet tanulni.* Az egész könyv tartalmát nem vagyok képes ismertetni. Izeltőtől hadd álljanak az alábbiak. Tanításait Grossschmid azon kezdi, hogy a jog az önálló gondolkodás tudománya, hogy a jognak az anyaga objectum, *amelyen,* nem olyan, *amelyet lehet tanítani.*

Célja a jog anyagával való bánni tudás és a jogi ítélőképesség kiképzése. Tanítványa, akihez fordul, nem az egyoldalú jogász, de a hazáját szerető, az annak életét élő és annak álmait álmódó igazán művelt ember.

Eszménye, amelynek egész életét s tanítását szenteli, a magyar nemzet jogi öntudatának a felébresztése.

Azt akarja a köztudatba vésni, hogy a jogunk intézményei most is ép úgy járnak át a nemzet minden egyes tagját értelmileg is, érzelmileg is, mint negyvennyolc előtt tették. Óhajtja és napnál fényesebben, a legmeggyőzőbb módon, azonban csodálatosképen mindmáig mégsem nagyon sikeresen fejtegeti, hogy a nemzetnek a jogfejlesztés tekintetében vissza kell térnie arra az útra, amelyen azelőtt, ha kellett idegen intézményeket is befogadott ugyan, de csak akkor fogadta be őket, ha még zsenge korukat élték, ha csupán alakatlan csirák voltak, amelyek hazai területünkbe átültetve, itt még élhettek, fejlődhettek és átalakulhattak.

Idegenből átvett intézmények előtti látatlanban elkövetett számtalan térdhajtásainkat Grossschmid jogi félműveltségnek minősíti és bennük jogunk öntudatlan egyéniségének megölőit látja. Jogunk valódi jövőjét máshonnan, mint saját igyekvésünktől, nem várja, a tárgyi jog Grossschmidnél belső korlát, a jogeszme érzetének belső ereje, nem az azt megvalósító állam kényszere. Ezért szerinte valószínű tárgyi jog a nemzetközi jog is, annak dacára, hogy megvalósítását biztosító kényszerhatalom elvileg nem is létezik.

Filozofiai meglátással különbözteti meg a saját erejük-

ből, tapasztalatilag, belső strukturájuknak megfelelően szer-
vesen fejlődő *inductiv* nyelveket és jogszabályokat, a mond-
vacsinált, az előre mesterkéltén megszabott elvek szerint
sematikusán fejlődő *deductivektől*.

Az inductive fejlődő nyelv és jogrendszer kiemelkedő
példájaként már a század elején mutat rá az angolra. Ezen
a jogrendszeren világította meg később oly fényesen azt a
fejlődési utat, amelyet a magyarnak helyes irányítás mel-
lett, azaz hogy helytelen irányítás elkerülésével okvetlenül
szintén kellett volna fejlődnie.

*Kütfőn Grossschmid a fennálló tárgyi jog oly közegeit,
annak oly szerveit érti, amelyekben a jogszabály létele meg-
testesül.*

A kütfők írottak, azaz olyanok, amelyek a jogszabályt
közvetlenül, rögtönében alkotják és nem írottak, amelyek-
ből az csak lassacskán folyamatos módon leüllededik. A
közönséges kütfők az egész országra kiterjedő jog alkotá-
sára hivatvák. A részszerűek azok, amelyek ezt csupán az
ország egy kisebb részére tehetik. A rendes, az állandó küt-
főkkel a kivételes, a vendég kütfőket helyezi szembe.

Ilyeneknek tekintii: Werbőczyt, az Országbírói értekez-
letet és az osztrák absolut érából fentartott intézkedéseket.
Végül figyelmeztet egyfelől a hatékony, másfelől a jelen
jogrendszer szegletéből már elavult kütfőkre. Ilyennek vette
a királyi privilegiumot. Úgy tetszik, hogy Grossschmid erre
vonatkozó tanítását ma tekintettel az utolsó évtizedben al-
kotott privilegális jellegű rendeleteken sarkaló intézmé-
nyekkel alighanem módosítaná.

Az egyes kütfőket Grossschmid *óriási arányokban tár-
gyalja*. A törvényt pontosan nem is definiálja. Sem kifejtő
értelemben annak a meghatározásával, mi van benne elvi-
leg a törvény fogalmában. Sem elhatároló értelemben annak
a megszabásával, miben különbözik a törvény a hozzá kö-
zelálló más jogforrásoktól. A törvény szerinte mégis az ál-
lamhatalom akaratának egy megnyilvánulási formája. Még
pedig az tekintet nélkül arra, vajjon van-e benne jogszabály
vagy sem. Általánosságban tehát jelenti a törvény a sza-
bályt. Szorosabban jelenti a jogszabályt különösen. És leg-
szorosabban jelenti a jogszabályt tartalmazó állami akarat-
nyilvánítást.

Mint kütfő a törvény, azaz, hogy a *törvénycikk*, a *de-
cretum* a legközvetlenebb, a legerősebb, a semmilyen korlát
által nem feszélyezett, de a tartalmának a fizikai, vagy lo-
gikai lehetetlensége folyományaképp mégis perplexé is vál-
ható kütfő.

A törvény bármely más kütfőn gyökerező jogszabályt
megváltoztathat és félretolhat. Ez erejénél fogva a törvény
mintegy alaptypusa a jogszabálynak. Ezért számtalan vo-

natkozásban használjuk a törvényes szót, abban az értelemben, hogy valamely tétel vagy intézmény *a jogszabályokon* nyugszik: törvényes hitbér, törvényes vélelem és hasonlók.

Werbőczy ama korlátja, hogy a törvénynek meg kell felelnie az isteni és a természetes jognak, ma már elvileg nem tarthatók fenn.

Azonban ez korántsem jelenti, hogy az emberek cselekvőségének a legfőbb szabályozója mindenütt és minden vonatkozásban a törvény. Amíg akadnak számosan, akik a becsületbeli játékadóságok fizetését sokkal inkább tekintik kötelességnek, mint a törvény által kieroszakolható és végrehajtási eszközökkel biztosított teljes erejű vagyoni jogi kötelezettségeket, amíg a házasság egyházi megkötése erre irányuló jogi kényszer nélkül is az a felsőbb érzelmi és vallási betetőzés, amely nélkül a polgárilag létesült házasság bár meg is felel a törvénynek, mégsem teljes, addig a törvény legerősebb kütfői minőségére vonatkozó tétel is csak bizonyos korlátozással értendő és érthető.

A törvény kütfői erejét az 1869: IV. t.-cikk 19. §-a tükrözteti vissza. Ez azt rendeli, hogy a bíró a törvények szerint tartozik eljárni és ítélni. Kritegium e körül Grosschmid szerint az, vajjon a törvény rendesen ki lett-e hirdetve.

Vajjon Grosschmid szerint a rendesen kihirdetve volt Néptörvények az 1920: I. t.-cikk 9. §-ának ezt kirekesztő szabálya nélkül érvényeseknek volnának-e tekintendők?

Úgy tetszik, hogy erre a kérdésre Grosschmid a rendes viszonyokat szem előtt tartott ama nézete dacára sem adna igenlő feleletet, hogy szerinte a bíró nincs jogosítva a törvények meghozatalának alkotmányilag előírt kellékeit és eljárásbeli törvényes formáit vizsgálni.

A törvény hatályba lépésének az idejét Grosschmid eltérő forráshely hiányában az 1881: LXVI. t.-cikk 4. §-ának rendelkezéséhez képest, a közzétételt követő 14-ik nap éjfélének a másodpercében látja. Azonban eltérő forráshely dacára az *azonnali* hatálybalépés a törvény kihirdetését *követő* napot jelenti.

Ha a törvény a kihirdetésével lép hatályba, ez azzal egyértelmű, hogy hatálya *előbb* kezdődik, mintsem a kihirdetése megtörtént. Ugyanis az ily törvény kihirdetése tényleg nem történik a megjelenési nap *első percében*, a hatály pedig mégis ettől fogva számít.

A külön életbeléptetési törvényeket Grosschmid akként magyarázza, hogy az új törvény tulajdonképen rögtön kihirdetése után lép hatályba. Ha nem teszi, ez is csak az új törvény saját akaratából történik. Néha pedig és különösen:

nagyobb jelentőségű, inkább kodex természetével bíró törvényeknél ezt kifejezetten külön törvény szabályozza.

Grosschmid ekként megkülönbözteti a törvény kötelező erejét annak a hatályától. A 15 napi *vacatio legis* való eltérésnek a szándékát azonban nem csupán kifejezett törvényszónál alkalmazza, de az új törvényhez fűződő interpretációnális szabály gyanánt is, amelynek tartalma értelmezés útján derítendő ki.

Taglalja a ma fokozott jelentőséggel bíró nemzetközi szerződések kötelező erejének a kérdését.

Arra az eredményre jut, hogy azok kútfői ereje a honpolgárokra vonatkozóan csakis akkor kezdődik, amidőn törvénybe is vannak iktatva. Ehhez képest azok más törvénynyel módosíthatók és hatályon kívül is helyezhetők. Ez a honpolgárokra akkor is kötelező, ha az újabb törvény a nemzetközi szerződés tartalmával *ellenkezik*.

A rendelet Grosschmid koncepciójában a magyar magánjognak csak türt kútféje. Tulajdonképen az csak kerülő úton: a királynak az igazságügy feletti felügyeleti joga révén került be — még pedig javarészt csak a rendelet tartalmának hallgatóságos elfogadása és gyakorlása révén került be — a magyar magánjogba.

A rendelet tehát főleg a törvények hézagainak pótlása céljából, a végrehajtó hatalom által tett és a köztudat által helyeselt intézkedések belső helyességének alapján, nem pedig a rendelet külső kútfői tekintélyénél fogva nyert elismerést. Javarészt úgy, hogy egyes rendeletek törvényes felhatalmazás alapján, de mintegy azon túlcsapva szabályoztak anyagi jogi kérdéseket is, akkor, amidőn eljárási szabályok hozatala volt a törvényes felhatalmazás valódi célja (hitbizományi eljárási rendelet stb.).

A háborús szabályok kútfői kiágazására, amely tulajdonképen most is tart és legutóbb az 1931: XXVI. t.-cikk 2. §-ában érte el tetőpontját, Grosschmid a század elején, amikor e mű megjelent, nem is álmodhatott. Ma bizonyára azt tanítaná felőle, hogy a rendkívüli viszonyok következtében a rendeletek ebben a szerepükben csak *vendég kútfők*. Kútfői jellegüket tehát — úgy tetszik — a felhatalmazó törvények a magánjogi kútfők hierarchiájának szükséges, tudatos, de mindenképen kivételes félretételével és csak kivételesen adták és adhatták meg.

Grosschmid a törvényen alapuló rendelet módosíthatóságának és visszavonhatóságának a kérdését is feszegeti.

A rendelet türt kútfői minőségénél fogva nem csak azt a joganyagot látja megszorítandónak, amelyet a rendelet egyáltalán szabályozhat, de az erre adott törvényes felhatalmazást is megszorítólag értelmezi. Kétség esetében tehát inkább abból indul ki, hogy a törvényes felhatalmazáson

sarkalló rendeletet a végrehajtó hatalom anélkül, hogy erre újabb törvényhozási felhatalmazást kapott volna, sem nem módosíthatja, sem vissza nem vonhatja.

Az 1869: IV. t.-cikk 19. §-ának ama szabályát, hogy a bíró a törvény alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek szerint tartozik eljárni és ítélni, de a rendeletek érvényessége felett egyes jogesetekben ő ítél, akként érteti meg, hogy a bíró csak megítéli azt, még pedig csak *az adott esetre kihatóan, incidentaliter* ítéli meg azt, vajjon a rendelet törvényes-e. Ezért kizártnak tekinti, hogy a rendelet érvényessége megállapító per tárgya lehessen, hogy arra vonatkozóan mindenkivel szemben ható bírói ítélet keletkezhessek.

A rendeletet csak akkor és csak addig ismeri el kútfőnek, amíg annak törvényjogunkban, vagy szokásjogunkban gyökere van. *Ezért kirekeszti a rendelet törvénytől erejét.* Ezen az sem változtat, hogy egyes törvénytől rendeletet tartalmát a szokásjog elfogadta. Ugyanis, ha ezek *egészükben*, tehát nem csupán a rendelet *egyes intézkedései* mentek is át a szokásjogba, az ezt elismerő jogszabály végeredményben mégsem a *rendelet* kútfői erején sarkall, hanem a *szokásjogén*, amely azt befogadta.

A rendelet törvényessége nem vonható kétségbe, ha törvényes felhatalmazáson nyugszik, ha annak érvényét törvényerejü szokás támogatja, továbbá, ha az olyan téren mozog, *amelyről törvényünk nincs, de amely az állami rend alapjainak értelmében kormányzati intézkedések általi szabályozásra van utalva.* *Ez a tér azonban nem a magánjog, hanem a közigazgatási jog területe.*

A *szokásjog kútfői erejének a vizsgálata* Grosschmid szerint inkább passiv merengés a jog jelenségei felett. Csak-hogy olyan passiv merengés, amely mai magánjogunk helyzetének a megismerésére nagyon alkalmas.

Jogszokás Grosschmidnél a következetesen, tetteleg és anélkül alkalmazott jogszabály, hogy az valamely írott kútfőben volna megszabva.

A jogszokás és a szokásjog egymagához való viszonyát Grosschmid akként határozza meg, hogy a jogszokás a szokásjog *ténybeli praemissája*. Ehhez azután hozzájárul az a kútfői tétel, amely ebből vagy abból a gyakorlatból ezt vagy azt a jogszabályt olvassa ki. A gyakorlat meg ez a kútfői tétel *együttvéve* adja a szokásjogot.

Grosschmid a jogszokás szabályalkotó erejét az alanyi jogokat változtatató jogi tények analógiáján szemlélteti.

Itt is, ott is vannak tények, amelyek tárgyi, illetve jogváltoztatást idéznek elő. Itt is, ott is ehhez egy *elsődleges* jogszabályra is van szükség, amely e tényeket bizonyos jogi hatással látja el. És itt is, ott is ezt a változtatást csak az a további *másodlagos, forrásjogi* tétel teszi lehetővé,

amely a vonatkozó jogi tényeket (egyfelől pl. a szerződést, másfelől a gyakorlatot) *elvileg is kötelező és jogosító erővel ruházza fel.*

A jogszokást Grosschmid a nép közvetlen jogérzete következményének tekinti, amely azonban független attól, amit önrendelkezési jognak szoktunk nevezni.

A szokásjogon kezdi az ó-világrészekben minden politikai egész a jogalkotást. A szokásjogban a tárgyi jog ex post keletkezik: előbb gyakorolják és alkalmazzák és csak azután válik létezővé.

Vannak nemzetek, amelyek a magánjogot mintegy természeténél fogva nem tartják törvénybe önthetőnek. Ilyen a kódexet mintegy a magánjog természetéből kifolyólag kirekesztő nemzet Grosschmid szerint az angol, amely a kódextől félti a jog elevenségét, élethűségét és amely idegenkedik annak a törvénybe való megmerevítésétől.

Más nemzeteket meg a sors sajátos módon köti szokásjogi magánjogukhoz, mint hazánkat is.

Grosschmidot a magánjogi kódex alkotásával szemben főleg az az aggály tölti el, hogy az következményeiben a jogi műveltséget szükségszerűleg leszállítja, hogy azt megfosztja perspektíváitól és kicsiszerűvé teszi.

A szokásjog szerinte arra tanít és nevel, hogy a közelit és távolit összekapcsoljuk, hogy századokon végig lássunk. Holott a kódex rövidlátókká tesz. A kódex-jogász csak paragrafusról paragrafusra tud haladni, a szokásjog juristája előtt pedig ott van a jog életének nagy természete és szabad levegője.

De bár Grosschmid idegenkedik is a kódextől, mégsem annak ellenese. Csak arra figyelmeztet, hogy a kódex még nem minden és hogy a kódex sem mentesít a jog végső alapjainak a vizsgálata és tanulmányozása alól.

A szokásjog kellékeinek tekinti Grosschmid a tényleges, a jogi meggyőződésben történt és a jogi tartalommal is bíró állandó gyakorlatot, amely közmeggyőződésből származik. A kényszerűségeen alapuló gyakorlat szokásjog meg-alapítására nem elegendő. Legfeljebb akkor, ha a gyakorló cselekmények tovább tartanak, mint az a kényszer, amely őket eredetileg előidézte volt.

Rendkívül plasztikusan, mindenütt reflektorszerűen éles fénysugarakkal világítja meg Grosschmid számtalan példáival és a vonatkozó elvek klasszikus megszövegezésével a jogszokás törvényt magyarázó, törvénytől és törvényrontó erejét, valamint annak a bizonyítását is.

Amiket Grosschmid Werbőczyről, a Döntvényjog kút-fői erejéről, az országbírói értekezletről, a statutumról, mint kútfőről, elsőnek meglátott és lelkünkbe vésett, az sokkal, mérhetetlenül sokkal több, mint pusztá forrástan.

Hiszen az tökéletes, egyéni és geniális meglátása és megérzékeltetése nem csupán a magyar magánjog *alapjainak*, de igen sok vonatkozásban e joganyag *tartalmának is*.

Sem az itt rendelkezésre álló hely, sem pedig a sajnos rendkívül szűkre szabott időm sem engedi meg, hogy Grosschmid forrástanát akár csak a fentiekhez hasonló keretben az ő saját gondolatmenetének az útmutatása mellett végig ismertethessem.

De erre az előzők után talán nincs is szükség. Grosschmid jogszabálytanából valójában csak a forrástanát fejezhette be abban a széles és mély keretben, amelyben azt kezdte volt. Céloamat elértem, ha sikerült a figyelmet arra felhívni, hogy a Jogszabálytan elolvasása meg újra elolvasása minden magyar jogász fontos kötelessége. Azok, akik velem együtt és még jóval a mi ifjúságunk után is, abban a szerencsében részesülhettek, hogy annak tartalmát Grosschmidtól élőszóval is hallhatták, meg lesznek lepve attól, mily sokat tanulhatunk ebből a könyvből még deresedő fejjel is.

Azok pedig, akik azt sem nem hallották, sem eddigelé el sem olvasták, az elolvasására vonatkozó, a magánjogi kategorikus imperativus teljesítésével jogi kulturájuknak mérhetetlen növelésén kívül még abban a nagy élvezetben is részesülnek, amelyet Grosschmid Werbőczy Hármaskönyve tanulmányozójának helyez kilátásba. Hiszen Grosschmid könyvei és főleg és elsősorban Grosschmid Forrástanana nemcsak tökéletes tankönyv, de egyuttal „egy okos és járatos magyar embernek a jogról és a törvényről való zamatos és jóízű beszélgetése, amely felfrissíti a jogi géniust.”

Grosschmid „jogcímvédelmé“-nek hatása a judikatúrára és a kodifikációra.

A „kötelmi jogunk köréből” írt hatalmas Fejezetek közt nemcsak sorszám és terjedelem szerint első a Telekkönyvi Szolgáltatásról szóló, amely az ingatlanok kötelmi joga mellett széles parcellákat szánt fel azoknak dologjogi anyagából, szintúgy a dologi és kötelmi vidékek közti átmeneti jelenségekből is. Ennek a legmonumentálisabb fejezetnek éppen a telekkönyvön kívüli szerzés oltalmát tárgyazó „jogcímvédelem” („tulajdonszerzés végetti megtámadás”) teszi a leggyakorlatibb, amellet a leglendületesebb és legmeggyőzőbb részét. És mégis kétségtelen tény, hogy Grosschmidnak ez a theoriája sem a bírói gyakorlatban uralomra nem emelkedett, sem a magánjogi törvény-